

Preliminary scientific paper
UDC 615/616.6''16''

Vjekoslava GLAVINA

Znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture Hrvatske, Zagreb

STARI LIJEKOVI ZA KAMENCE U MOKRAČNIM PUTOVIMA

U starom brevijaru¹ obiteljske knjižnice inž. Ante Kalodere u gradu Korčuli naišli smo na recept za kamence zapisan tintom početkom prošlog stoljeća. Evo doslovnog teksta:

Receta per il Calcolo

Aristologia rotonda fatta in polvere Dram 3. Si prende una Dram ogni mattina in un mezzo Bichiere a'acqua fresca allorche se sente il male, e cosi per tre mattine continue. Il secreto fa rompere la Pietra. L esperimento e certo.

Ovaj zapis nije datiran; bilješka koja iza njega slijedi nosi datum 5. VIII 1802. god.²

Po ovom receptu biljka *vučja stopa okrugla*, koju jedan stari zapis prevodi s *vučja jabuka*, osuši se i smrvi u prah da se dobije 3 drama³ praha. Kada se osjeti bolest, u tri jutra redom, uzimlje se 1 dram ovoga praha u pola kupice svježe vode. „Čini da se u sekretu smrvi kamen. Pokus je pouzdan“, navodi se na kraju zapisa.

Interesantno je da u rukopisnom sveščiću „Pomochnici i likovi stari“,⁴ koji je nastao prije 1786. god., nalazimo potpuno isti recept kao u korčulanskom brevijaru, samo je ovaj pisan hrvatskim jezikom:

„Kamenu likarija daga covik pati. — Uzmi Vucie Stopice Astrologia rotonda onoga prach bass dram podaj u vodi popiti za tri dni svegachiega razmarviti i is-pissatichiega.“

U ovoj ljekaruši nalazi se još šest „istomu kamena likarija“.

Teško je danas pouzdano odgovoriti da li navedeni recept potječe od nekoga učenog liječnika ili iz neke narodne ljekaruše.

Grad Korčula vrlo je rano dobio liječnika. Ovaj grad 1420. god. daruje svom liječniku Ivanu Ljutečiću, u ime plaće, zemlje u predjelu Račišće.⁵ U korčulanskom statutu, najstarijem u Dalmaciji, čija je redakcija izvršena 1214. god., glava XVII posvećena je travarstvu:

„Ognjem će se spaliti žena ili muškarac, koji se budu bavili travarstvom, ili vradžbinama, uslijed čega bi ljudi umrli, ili izgubili osjetila ili udove, ukoliko bi se to moglo utvrditi s dva vjerodostojna svjedoka. Ako od toga ne bi umrli, ili izgubili osjetila ili udove, vijeće će odrediti, što će se uraditi, dok će se u slučaju bjekstva imanje konfiscirati.“⁶

U II 1451. god. općina Korčula dovela je liječnika iz grada Lucere u Italiji.⁷ Grad je i ljekarnu dobio vrlo rano. Jedan spis od 18. VI 1558.

god. spominje ljekarnu na trgu u Korčuli (in apoteca Aromataria).⁸ Kao ljekarnik prvi se poimenično spominje Enoa iz Napulja (6. XII 1559)⁹. U god. 1670--1678 u Korčuli se spominje ljekarna Antuna Brešana.¹⁰

ARISTOLOGIALONGA

¶ Aristologia habet duas species scilicet longam & rotundam. Ambe sunt calide in primo gradu & sicce in secundo. Secundum aliquos sunt calide in tertio & sicce in secundo. Longa aristologia est absteriue & calefactiue uirtutis: ideo ualet in ulcerum incarnationibus. puluis aristologiæ longæ cum puluere yreos mixtus multum ualet in contolidatione uulnerum. Contra asma humidum. Recipe partes duas aristologiæ longæ & mediam partem genciane cum puluere yreos efficiatur aut melle despumato & tale electu ariū det. Cetera uenenū & morfuꝝ aialū uenenoloꝝ detur

Slika br. 1. Arnold de Villanova, Herbolarium de virtutibus herbarium, 13. stranica

Glasoviti Katalonski liječnik Arnaldo iz Villanove (1235—1313) u svom poznatom Herbolariumu o svojstvima trava (Herbolarium de virtutibus herbarum) navodi dvije vrste Aristolochia — dugu i okruglu. Okrugla aristolohia, kaže se u tom djelu, ima višu sposobnost liječenja od aristolohie duge, naročito njen korijen koji ima sposobnost otapanja, stvaranja i istjerivanja (disolventi, consumendi et expellendi). Korijen se mora sakupljati prije cvjetanja — upućuje Arnaldo. Korijen Aristolochiae rotundae L ima više suptilne tvari čiji sok efikasno stanjuje rane i druge ogrebotine. Međutim, ako su rane gnojne efikasnija će biti Aristolochia duga.

Vučja stopa okrugla u kombinaciji s drugim medikamentima služi Arnoldu iz Villanove za liječenje mnogih bolesti. Njen prah pomiješan sokom lopoča, živim vapnom i lovorovim uljem liječi svrab. Prah vučje stope okrugle kod čireva izgriza „mrtvo meso“, a pomiješan s medom iscjeljuje fistule, s vinom i izopom¹¹ liječi astmu.

Fran Kušan za Aristolochia clematitis L (vučja stopa, kokotinja ili vučja jabuka) navodi da se upotrebljava kao sredstvo koje pospješuje trudove, sredstvo za pobačaj, za jačanje, te kao protuotrov. Iako joj kemijski sastav još nije u cjelosti poznat, ipak je smatraju otrovnom bilj-

ARISTOLOGIA ROTUNDA

¶ Aristologia rotunda est eiusdem caliditatis & siccitatis ut longa. rotunda magis competit medicinis precipue: dicitur ius. habet uirtutem dissoluendi: consumendi & expellendi. Et radix debet colligi ante productionem florum. Radix arist. ro. utilissima est ad curas quia magis habet subtilitate ergo per omnia rotunda efficacior est longa in quibus uulneribus aut aliis dyscrasys uolumus grossum humorē fortius subtiliare. arist. ro. est incolumior. Pandecta. Iteꝝ puluis arist. ro. confectus cum succo lappacii & fumo terre & paruz aloepatici & calc. uiue cū oleo laurino mixt.

Slika br. 2. Arnold de Villanova, Herbolarium de virtutibus herbarium, 14. stranica

kom. Drži se da sadrži alkaloid aristolohin i tekuću aristolohijsku kiselinu, koja u toplokrvnih životinja izaziva krvavo mokrenje. Slično bi navodno trebala djelovati i Aristolochia rotunda L.¹²

Plinije Stariji je zabilježio da korijen Aristolochiae rotundae zovu „otrov zemlje“ i navodi:

„Ovaj korijen, istučen i pomiješan vapnom, pred nama su ribari Kampanje bacili u more. Na to su se, čudesnom pohlepom, bacile ribe i smjesta ošamućene isplivale na površinu.“¹³

Virtenberška farmakopeja iz 1741. god., pod naslovom Radix A. Clematidis rectae, na str. 17, navodi da je njen tanak korijen ispunjen mnogim vlaknima, oštrog, gorkog okusa. Miris nije baš sasvim neugodan. Iz Španjolske je prenijeta u Italiju. Nalazi se u vinogradima Alzatie. Smatra se da djeluje protiv podagre.

Na poluotoku Pelješcu zabilježili smo narodni lijek za mrvljenje kamenaca:

Proreže se budil (volja) od kokoši, dobro opere, zatim zguli njegova opna, osuši te smrvi. Ovaj prah daje se bolesniku na tašte više jutara piti u nekoj tečnosti. Iza kako bolesnik popije prašak treba uzeti komad ili dva rodakve (rotkve, Raphanus sativus L.) i pojesti.

Kazivačica nas je uvjeravala da će ovo razdrobiti kamence i da će bolesnik ozdraviti.

U objavljenoj Markovićevoj ljekaruši iz 1784. god. nalazi se 5 ljekova za one „koji trpe kamen”.¹⁴

Političar Mihovil Pavlinović (1833—1887) bio je poznati sakupljač narodnog blaga, no izgleda da je narodne lijekove bilježio više iz praktičkih nego etnografskih razloga.¹⁵ U njegovoj književnoj ostavštini našlo se i 5 recepata za „kamen koji trpe u vodenjaku-mjehuru”.¹⁶

Pojava kamenaca u mokraćnom sustavu kroz stoljeća je vrlo česta u stanovnika naše obale, pa se za urolitijazu od davnine uvriježio naziv „dalmatinische Krankheit”.¹⁷ Otud u našim dalmatinskim ljekarušama mnoštvo lijekova za ovu bolest.

Tu se uz medikamente miješa magija, astrologija, a primenjuju se i operacije. Tako nam je sačuvan ugovor, sklopljen u Splitu 1. III 1369. god., kojim Petar Ivanov Ungaro, vještak u operaciji bolesti kamena, preuzima operaciju Franje sina Staninog iz Splita i Grupše, sina Ivana Grupšića iz Trogira.¹⁸

Sudeći prema sačuvanim ljekarušama, izgleda da i u Hrvatskom Zagorju, u patologiji stanovnika tokom minulih stoljeća, kamenci u mokraćovodima nisu bili rijetkost.

U sveščiću s različitim receptima na hrvatskom i latinskom jeziku, nastalom 1637—1740. god., nalazimo 3 recepta „od kaminca”.¹⁹

U ljekaruši „Vrachtva jako hasznovita za Betegujuche Lyudi y marhu”, napisanoj u Varaždinu, u I 1832. god., 3 su recepta „Szuproti kamenczu”.²⁰

I stenjevečki kapelan Tomaš Mikloušić u tiskanom djelu „Izbor dugovanyh vszakoverztnih za haszen, y razveszelenye szlusechen, Vu Zagrebu 1821.”, donosi 11 recepata protiv kamenca i 5 recepata za sprečavanje stvaranja kamenca.

Makar da suvremena medicina raspolaze obiljem saznanja o fiziologiji i patologiji uropoeznog sustava, kompleksan problem uzročnosti urolijalaze nije još ni danas potpuno objašnjen.²¹

Svi oni praškovi i dijete za suzbijanje stvaranja kamenaca ili njihovo mrvljenje i ostranjivanje su nam danas komični, a sa sumnjom čitamo zaglavke tih narodnih lijekova: „Oprobano, bit ćeš zdrav.”

Zapisivač korčulanskog recepta smatrao je korisnim zabilježiti ga u svojoj brevijar, a mi ga iz brevijara izvlačimo, smatrajući da bi to moglo biti od koristi za proučavanje povijesti naše farmacije.

BELEŠKE I LITERATURA:

¹ *Breviarium Romanum Ducali Campidonensi* Tipographeo MDCCLXXVI. Brevijar je časoslov, svagdašnja molitva katoličkih svećenika. — ² Bilješka se odnosi na korčulanku Terezu Crivelini rod. Kapor, koja nakon udaje živi u Makarskoj, gdje je umrla. Nakon uboda peraje otrovne ribe liječena je metvicom, a zatim je liječnik Nikola Rendić napravio rez. — ³ Latinski drahma, u Dubrovniku drama. Mletačka farmaceutska drama težila je 3,173. Po uputstvu dalmatinske uprave iz 1858. god., drama

je težila 4.375 g., te je izjednačena s istoimenom austrijskom ljekarničkom mjerom. Vlainac M., *Rečnik naših starih mera u toku vekova*, sv. II, Beograd, 1964, 271 i 275. — ⁴ Grmek M., *Rukovet starih medicinskih, matematičkih, fizičkih, astronomskih, kemijskih i prirodoslovnih rukopisa sačuvanih u Hrvatskoj i Sloveniji*. Rasprave i građa za povijest nauka, knj. 1, Zagreb, 1963, pod br. 240, str. 323. Rukopis se čuva u Rukopisnoj zbirci Arhiva Hrvatske u Zagrebu, sign. 224; Glavina F., *Povijest zdravstvene kulture Makarske i njenog Primorja*. Građa i prilozi, sv. 10. Historijski arhiv, Split, 1980, 35. — ⁵ Ferri R., *Zdravstveni propisi dalmatinskih statuta iz srednjeg vijeka*. Iz hrvatske medicinske prošlosti, Zagreb 1954, 139. — ⁶ Citirano prema: Kapor A., *Zdravstvene prilike u Korčuli u srednjem vijeku*. Korčula, 1971, 1. On je, služeći se primjerkom statuta tiskanom u Veneciji 1643, kao i Ljubić, poglavlje o travama označio kao poglavlje XVII; Hanel J., *Statuta et leges civitatis et insulae Curzulae*, JAZU, Zagreb, 1877; ovo poglavlje označeno je kao XII De Erbaria, 9. — ⁷ Kapor A., o. c. ⁶, 3. — ⁸ Kalodera A., *Izvori za povijest otoka Korčule*, svezak 11. Spisi javnih bilježnika 3, (1556—1588), Zagreb 1981, pod br. 26—3265, str. 18. Ova edicija umnožena je kseroks tehnikom. — ⁹ Spis od 18. II 1560. god. navodi ga kao ljekarnika Korčule (aromatario Corzule), a spis od 13. IV 1560. god. njegovu ljekarnu naznačava kao općinsku (in Aromatarie Co. Corzule). Kalodera A., o. c. ⁸, pod br. 112—3377, 68—3252. — ¹⁰ Kalodera A., *Izvori za povijest otoka Korčule*, svezak 1. Spisi javnog bilježnika Jerka Miroševića (1641—1679), Zagreb, 1978, pod br. 617—4, 650—481, 734—568. — ¹¹ U knjizi Starog zavjeta kralj David u 51. psalmu pjeva: „Očisti me od grijeha izope da budem čist! Izop (Hyssopus officinalis), u narodnoj medicini poznat kao sredstvo koje liječi astmu. Kušan F., *Ljekovito i drugo korisno bilje*. Zagreb, 1956, 461. — ¹² Kušan F., o. c. ¹¹, str. 196—197; Willford R., *Ljekovito bilje i njegova upotreba*, Zagreb, 1978, 475. — ¹³ Citirano prema: Vrgoč A., *Aristolochia clematitis L* (Vučja kokotinja ili jabuka) kao lijek, Vjesnik ljekarnika, 1930, XIII, 1, 40. — ¹⁴ Stojković M., *Dvije hrvatske ljekaruše iz Dalmacije*. Zbornik za narodni život i običaje Juž. Slavena, JAZU, knj. XXXI/2, Zagreb 1938. Markovića lijekovi pod br. 31, 94, 101, 130 i 180. — ¹⁵ Glavina F., o. c. ⁴, 37. — ¹⁶ Pučki lieci (iz ostavštine M. Pavlinovića), Narodni koledar za godinu 1892 Matice Dalmatinske, Zadar, 1892, 56—57. — ¹⁷ Krivec O., *Iz prošlosti urologije u Hrvatskoj*. Iz hrvatske medicinske prošlosti, Zagreb 1954, 276. — ¹⁸ *Miscellanea I*, Državni arhiv Zadar, 1949, 9. — ¹⁹ Rukopis od 18 listova se čuva u Zbirci rukopisa Arhiva Hrvatske u Zagrebu, pod br. 323. — ²⁰ Rukopis se čuva u Zbirci rukopisa Arhiva Hrvatske pod br. 167. Pisac je naznačen inicijalima: po J. P. et M. S. — ²¹ Bačić J., Cezarović B., *Osvrt na izvještaj o urološkoj bolesti kapetana Šime Kriletića iz 1805. god.* Pomorska medicina (Naučne rasprave), Beograd, 1975, 149.

Vjekoslava GLAVINA

Wissenschaftliche Gesellschaft für die Geschichte der Gesundheitskultur Croatiens, Zagreb

ALTE MEDIKAMENTE FÜR DIE STEINE IN DEN HARNSYSTEM UND KANÄLEN

Alte Rezepte stützen sich auf die Pflanze Runde Wolfspfole (Aristolochia rotunda) die in den Insel Korčula in XIX Jahrhundert erwähnt wurden. In der Stadt Korčula wurde sie 18. VI 1558. erwähnt. Sonderlich hatte sie der Magister aus Neapel Enoa 1559. ernährt. 1670 — 1678. erwähnte sie die Apotheke Antun Brešan.

Es wurden auch andere Naturheilmittel für die Steine in den Harnsystem und Kanälen abgeführt.

(Rad je Uredništvo primilo 20. IX 1985. god.)